

Szücs László Gergely

Az egyéni autonómia játéktere az elismerésért folytatott harcokban¹

Axel Honneth *Harc az elismerésért* című írásában az ifjú Hegel romantikus elismerés-konceptióját gyümölcsözően ötvözte Georg Herbert Mead pragmatikus szociálpszichológiai elméletével. Összességében egy olyan elméletet alkotott, amelynek nézőpontjából az identitásfejlődésnek, a modern társadalmak fejlődésének és elkerülhetetlen konfliktusainak a patológikus vonásai feltárhatókká és új szempontok szerint empirikusan elemezhetőkké válnak (Ranke 2005: 168). Honneth saját bevallása szerint a Nancy Fraserrel folytatott nagy hatású vitáját megelőzően döntően azzal foglalkozott, hogy elméletét az elismerés komponenseinek feltárásával minél inkább használhatóvá tegye a kortárs társadalmakban tapasztalható repressziós folyamatok leírására. A Fraser-vita azonban többek között arra sarkallta Honnethet, hogy koncepciójának normatív konzekvenciáit erőteljesebben kibontsa, és elméletét az ismert, karakteres morál- és igazságosságelméletek között is pozicionálja.

Honneth úgy gondolja, hogy az elismerésről szóló fejtegetéseinek normatív konzekvenciái két, ellentétes irányban lesznek kibonthatók. Az egyén szintjén az elmélet a morális szocializáció ideális menetének rekonstrukcióját, perspektivikusan az egyéni autonómia feltételrendszerének rekonstrukcióját teszi lehetővé; makroszinten pedig „a társadalom morális integrációjának” normatív koncepciójaként, vagy akár a politikai legitimitáció nagy ívű elméleteként szolgálhat. A szubjektum szintjén az elismerésemélet legfontosabb tanulsága, hogy csak olyan komplex szocializációs folyamat révén válunk szabadon dönteni képes individuummá, melynek során belsővé tesszük az adott társadalom elismerési viszonyaiban kikristályosodó normatív elvárásokat. Pontosabban egy olyan folyamat során, amelyben fokozatosan megtanuljuk magunkat olyan személyként értékelni, akinek szerves részét képező szükségletei, általános emberi és individuális tulajdonságai pozitív megerősítésre találnak az interakciós partnerek által közvetített elismerési mintázatban. Az interakciós partnerek irányából érkező tisztelet hiányában vagy a megalázás/megvetés különböző változataiban

¹ A tanulmány az MTA Posztdoktori Kutatói Program támogatásával készült.

megnyilvánuló elismeréshiány így súlyos következményekkel járhat az egyéni integritás vagy önazonosság-tudat kialakulására (Honneth 2004: 354). Az elismerésemélet első közelítésre tehát az egyéni autonómia egy olyan felfogásának kereteit jelöli ki, amely szerint az individuum nem pusztán „saját erőből” válik szabad cselekvővé, önmegvalósítása döntően a jól sikerült identitásformálás kulturális-társadalmi feltételeire támaszkodik.²

Makroszinten viszont az elismeréseméletből egy olyan társadalomelmélet következik, amelyben a felvázolt szocializációs folyamat és a társadalmi integráció szorosan összekapcsolódik. E gondolat szerint a társadalmi integrációt egy szerteágazó inklúziós folyamatként kell felfognunk, amely az elismerés társadalmilag szabályozott formáin keresztül valósul meg. A társadalom integrációja lényegében a szerint a kulturális mintázat szerint és azokon a mechanizmusokon keresztül történik, amelyek átfogóan szabályozzák a kölcsönös elismerés formáit. A társadalom ezért az egyén szempontjából akkor interpretálható legitim rendként, ha a társadalmi környezet biztosítani tudja az identitás, a személyiség fontos részét képező értékrendszerek elismerésének intézményes kereteit (Honneth 2004: 354).

Honneth e normatív perspektívákat felvázolva úgy gondolja, hogy az elismerés elmélete lehetővé teszi egy olyan igazságosságelmélet kibontását, melynek alapelvei nem elvont filozófiai modellekből vezethetők le, például nem egy fiktív társadalmi szerződés modelljére támaszkodnak (ahogyan Rawlsnál), és nem is az ideális beszédhelyzet szükségzerű feltételeire épülnek (ahogyan sokak szerint Habermasnál) (Siep 2011). A feladat sokkal inkább egy a szociológiai realitáshoz hozzászabott politikai etika kifejtése, amely a társadalom igazságosságát és jóllétét azon a képességen méri le, hogy a kölcsönös elismerés feltételeinek megteremtésével mennyiben járult hozzá a személyes identitásformálódás megteremtéséhez és egyidejűleg egy inkluzív, jól integrált társadalom létrejöttéhez.

Egy olyan elméletnek azonban, amely szerint a személyi identitásának feltételei a társadalom integrációjához, kulturális reprodukciójának feltételeihez szabottak, meg kell tudnia magyarázni, hogyan képes a racionális egyén saját életének autonóm szerzőjévé válni. Meg kell magyaráznia tehát, hogy az egyén a mindenkori társadalom torz elismerési viszonyai között hogyan képes túllépni a társadalmi környezet által meghatározott képének elfogadásán. Normatív szinten pedig az a kérdés merül fel, hogyan tudjuk igazolni a társadalmi elváráshorizonton túlmutató autonóm cselekvés jogosságát, ha a legitimitás feltételeit a létező társadalmak elismerési feltételeihez kötjük? A felmerülő kérdések jelzik tehát, hogy a keresett igazságossági alapelvek nézőpontjából nem csak a jól sikerült társadalmi integráció és személyes identitásfejlődés kritériumairól kell tudni számot adni, hanem ki kell jelölnünk az individuális szabadság, a társadalomjobbító morális progresszió keretfeltételeit is. Cik kem további részében Honneth igazságosságelméletét abból a szempontból vizsgálom, hogy milyen játékeretet biztosít a saját közösségének és társadalmának keretein túllépő autonóm, egyéni cselekvésnek. A honnethi elismeréseméleten alapuló autonómiakonceptió részletes kifejtése természetesen meghaladja egy konferencia-előadás és egy rövid cikk kereteit, így egyelőre csak vázlatosan jelzem, milyen irányba indulhatunk, ha az autonóm individuum mibenlétére vonatkozó kérdésre Honneth műveiben keressük a választ. Feltevésem szerint azonban egy ilyen vázlatos elemzés során is érdemes figyelmet fordítani a Fraserrel folytatott vita tanulságaira. Rövid tanulmányomban azonban egyelőre nem térek ki a honnethi autonómiafelfogás változásaira, inkább azt vizsgálom, hogy az elismerés eredeti koncepciójába

2 Ez a gondolat Charles Taylor elismeréseméletének is kulcseleme (lásd Rosa 1998: 187).

hogyan illeszthető be az egyéni autonómiája szerint cselekvő individuum eszménye. Fontos azonban megjegyezni, hogy a fogalom nagy utat járt be Honneth elméletében, és a szerző legújabb művében kevésbé az elismerélméleti keretben, inkább a történetileg azonosítható pozitív és negatív szabadságfogalom összefüggésében tárgyalja az autonómia fogalmát (Honneth 2011: 35–43).

A „participatorikus paritás” modellje

A Nancy Fraserrel vitázó Honneth is elismeri, hogy első ránézésre inkább vitapartnerének igazságosságkonceptiója látszik olyan elméletnek, amely hatékonyan ötvözi a kortárs társadalom igazságosságának aspektusait (Honneth 2004: 352). Fraser szerint az elismerésért folyó harc normatív koncepciója hatékony elméleti keretet nyújthat azoknak a társadalmi mozgalmaknak a tanulmányozásához, amelyek motivációját a kulturális megvetés különböző formáiban kell keresnünk. Ideáltipikus példát szolgálhatnak a melegjogi mozgalmak, az európai nagyvárosokban zajló melegek felvonulásai, amelyek motivációját – nyilvánvalóan az általános jogérzés mellett – a heteroszexuális társadalmi kultúra elnyomó aspektusai képezik. Fraser szerint érthető, hogy az elismerés dimenziója kitüntetett pozícióra tett szert a kortárs társadalomtudományokban, hiszen a kilencvenes évektől a társadalmi nyilvánosságnak egyre meghatározóbb elemeit képezik azok a mozgalmak, amelyek különböző identitáspolitikai célokért küzdenek: a progresszív feminista és zöld mozgalmaktól a vallási vagy etnikai alapon szerveződő megmozdulásokig. Ellenben azok a mozgalmak, amelyek a társadalmi-gazdasági kizsákmányolás elleni küzdelmet tűzik zászlajukra – ideáltipikus esetben a munkavállalók megmozdulásai –, fokozottan háttérbe szorultak a nyilvánosságban (Fraser 2003: 27).

Honneth azonban éles kritikával illeti Frasernek azt a gondolatát, hogy egy korszerű kritikai társadalomelmélet és egy átfogó igazságosságkonceptió a kulturális elismerésért folytatott küzdelmekben találhatja meg legfontosabb vonatkoztatási pontját. Honneth szerint a társadalmi jelenségek szelektív vizsgálatán alapul az az elképzelés, amely szerint az elnyomás a posztoszocialista korszakban döntően kulturális minták szerint valósul meg, és elharmadítottan tartja azt a következtetést is, hogy korunkban az elnyomás elleni küzdelem legautentikusabb formáit az identitáspolitikai küzdelmek képezik. Honneth úgy gondolja, hogy „az új társadalmi mozgalmak” teoretikusai többszörös szűrőn keresztül tanulmányozzák a mozgalmakat: egyrészt áldozatul esnek a kortárs médiumok manipulatív hatásainak, amikor csak a nyilvánosságban helyet kapó harcokra fordítanak figyelmet, és elfeledkeznek arról, hogy az elnyomott társadalmi csoportok jelentős része nem artikulálhatja problémáit a nyilvánosságban (Honneth 2003: 142–143). E teoretikusok másik nagy hibája Honneth szerint, hogy az identitáspolitikai mozgalmakat szinte kizárólag emancipatorikus küzdelmekként azonosítják, és elemzésük során háttérbe szorítják a destruktív kulturális harcok jelenségeit (például a fundamentalista, nacionalista vagy skinheadmozgalmakat). Harmadik oldalról közelítve Fraser és „az új társadalmi mozgalmak” teoretikusai azt felejtik el, hogy nem csak a posztoszocialista társadalmi mozgalmak rendelkeznek identitáspolitikai célokkal: a korai munkásmozgalmaknak is része volt a munkáskultúra elismertetésének követelése, a nőmozgalmak, a nacionalista vagy az antikolonialista mozgalmak pedig egyértelmű példát szolgáltatnak az identitáspolitikai küzdelmek hosszú történetére (i. m. 145). Összességében

tévedés lenne tehát egy a kortárs társadalmakra vonatkozatható igazságosságelmélet alapelveit a kortárs kulturális és identitáspolitikai mozgalmak követeléseiben felfedezni.

Honneth kritikája ellenére mégsem mondhatjuk, hogy Fraser igazságkonceptiója megpróbálná a társadalomban tapasztalható igazságtalanságok egészét a kulturális megvetés dimenziójában elhelyezni. Fraser művéből is kiolvasható, hogy szerinte is fennáll annak a veszélye, hogy a társadalmi mozgalmak történetében és a nyilvánosság érzékenységében megjelenő hangsúlyváltozás elvonja a figyelmet a globális világtársadalomban jelentkező jelentős társadalmi egyenlőtlenségekről; és hogy az elosztás egyenlőtlenségeinek új mintázataira kevesebb figyelem irányul egy töredezetté váló nyilvánosságban. Talán éppen ez magyarázza, hogy arra a konklúzióra jut: a társadalmi igazságosságot két dimenzióban érdemes vizsgálni: az elismerés és a társadalmi újraelosztás dimenziójában (Fraser 2003: 28–30).

Honneth azonban azt a kritikát is megfogalmazza, hogy elismerés és elosztás analitikus szétválasztásával Fraser inkább a társadalmi elégedetlenségek eltérő strukturális okaira utal, és kevésbé képezi az igazságosság megítélésének két különálló alapelvét (Honneth 2004: 355). A gazdasági újraelosztás igazságosságának követelése és a kulturális elismerést elősegítő intézkedések normatív igazolásukat a fraseri modell szerint egyaránt abból nyerik, hogy hozzájárulnak az ún. „participatorikus paritás” megteremtéséhez, ahhoz tehát, hogy elháruljanak a kortárs társadalmakat jellemző kizárási mechanizmusok, és mindenki a társadalom szabadon cselekvő és egyenlő tagja legyen.

Természetesen Honneth sem zárkózik el attól, hogy az érintetteknek a társadalmi nyilvánosságban, döntéshozatalban való egyenlő részvételi lehetőségén mérjük a jól sikerült és inkluzív társadalmi integráció minőségét, vagy hogy az egyenlő társadalmi részvételre törekvést az egyéni, autonóm cselekvés egyik legitimációs forrásának tekintjük. Ahogyan abban az intencióban is osztoznak, hogy minden modern igazságosságelméletnek egalitárius jellemvonásokkal kell rendelkeznie, és a társadalmi szubjektumokat egyenlő jogokkal rendelkező autonóm szereplőknek kell tekinteniük (Honneth 2004: 356). Honneth nézőpontjából a saját és a Fraser elmélete közötti különbség első közelítésre inkább az egyenlőség fogalmának társadalomfilozófiai artikulálásában áll, amely mélyebbre tekintve a két egalitárius koncepció eltérő igazolási stratégiáit rejti magában.

Honneth szerint minden, az elismerést a kutatás fókuszába állító igazságosságelméletnek az egyenlőség két típusára vonatkozó intencionát kell tudnia igazolni és egymással párhuzamba állítani. Az elismeréseméletben rejlő egyik intenció szerint minden szubjektumnak egyenlő joga van arra, hogy részt vegyen a szocietális életben. A másik intenció szerint minden szubjektum egyenlően megérdemli az elismerésnek legalább azt a fokozatát, amely lehetővé teszi identitásformálódását, vagyis azt, hogy az adott személy morálisan számon kérhető, integráns személyiséggé váljon (Honneth 2004: 355). Elismeréseméleti szempontból kézenfekvő, hogy a társadalmi nyilvánosságban való részvételre vonatkozó egyenlő jogunkat az identitásformálás követelményéhez kössük. Azt mondjuk tehát, hogy az egyént már csak azért is megilleti a szocietális életben való teljes jogú tagság, mert csak akkor válhat felelősen dönteni képes, érett személyiséggé, ha garantálni lehet a társadalmi környezetben való szegyenérzet nélküli cselekvését.

Fraser is nyilvánvalóan elfogadná Honnethnek ezeket az intencióit. A különbség abban áll, hogy Fraser a participatorikus paritás eszményének nézőpontjából a szocietális életben való egyenjogú részvételt tekinti az individuális autonómia kezdőpontjának. Az autonómia létrejöttének ez az artikulálása nyilvánvalóan szemben áll Honneth ellentétes irányú törek-

vésével, hogy az individuális autonómia forrását ne a részvételi feltételekhez kösse, hanem a személyes integritás és a jól sikerült identitás megszerzéseként azonosítsa. Honneth szerint így csak azután kell, hogy figyelmet fordítsunk a szocietális világban való egyenjogú tagság problémájára, ha az identitásformálódás sokszínű szempontrendszere már rendelkezésünkre áll. Ez a különbség az autonóm polgár különböző felfogásaihoz vezet: Fraser szerint az individuum akkor cselekszik autonóm módon, ha cselekedeteit a kölcsönös tiszteleten és méltányos elosztáson alapuló jövőbeli társadalom normarendszere szerint hajtja végre. Honneth szempontjából sokkal fontosabb, hogy az autonóm cselekedet onnan ismerhető fel, hogy a cselekvő összhangba hozza a saját és a mások jól sikerült identitásfejlődésének követelményeit (Honneth 2004: 358).

Látnunk kell, hogy Fraser elméletének első közelítésre van egy jelentős előnye a személyiségfejlődés és identitásképződés szféráira koncentrált honnethi igazságosságelmélettel szemben. A participáció kiemelt értékének hangsúlyozásával az igazságosság alapelveit végeredményben nem a társadalomban tapasztalható partikuláris életformák által közvetített normaként ragadja meg, hanem a társadalomban egyenlő befolyásra törekvő autonóm individuum eszméjének következményeként. Honneth is elismeri, hogy Fraser ezzel megóvja elméletét az elismeréselmélet „etikai túlerheltségével” szemben, vagyis anélkül tud univerzális igazságosságnormákra hivatkozni, hogy az elismerés és a megvetés egyes kultúrákban, életformákban tapasztalható tendenciáinak belső logikájából következtetné ki a morálisan helyes cselekvés maximáit. Másképp megfogalmazva: Fraser elméletének az előnye, hogy van egy procedurális mozzanata. A participáció eszménye ugyanis fontos viszonyítási pontként szolgál ahhoz, hogy rávilágítsunk a racionális eljárásokra, amelyek révén bármilyen kulturális háttérrel rendelkező személy bevonható a szocietális világba és a demokratikus nyilvánosságba. Fraser szerint így csak az egyenlő participáció eszméjével ötvözött elismeréselmélet lehet képes arra, hogy – Honneth elméletével szemben – számot adjon az alapját képező univerzális-morális intenció forrásáról. Azaz, hogy a modern társadalmakban tapasztalható átláthatatlan értékpluralizmuson túl meg tudja indokolni, miért van egyenlő, univerzális és elidegeníthetetlen jogunk ahhoz, hogy személyiségünk kifejlődjön és megtaláljuk identitásunkat.

Az elismerés szféráinak differenciált modellje

Ahogy korábban említettem, Honneth az igazságosság és az egyéni autonómia alapelveit nem absztrakt, procedurális elvekre szeretné visszavezetni, hanem a jól sikerült identitásképzés, a jól sikerült élet feltételeire. A Fraserrel folytatott vita egyik tanulságaként az is kiderült azonban, hogy az identitás és a „jól sikerült élet” problémáját a fókuszba helyező etikai elméletként számot kell tudni adni az elmélet alapját képező univerzális egyenlőség-elvről is. Egy ilyen igazságosságelmélet alapjainak lerakásához érdemes vizsgálat tárgyává tenni azokat az interpretációs lehetőségeket, amelyek Honneth elméletét az univerzális moráleméletekhez közelítik. Rövid cikkemben egy ilyen interpretációs lehetőséget tartok szem előtt: azt, amelyik Honneth igazságosságprincípiumait Habermas differenciált morálfelfogásának nézőpontjából vizsgálja, és amely a habermasi morálfilozófia elméleti keretében fogalmazza újra az egyéni autonómiához szükséges interszjektív elismerés problémáját. E szűk keretek között egy ilyen habermasiánus interpretációs lehetőségnek csak az alapvonalait vázolólok fel.

Már a *Harc az elismerésért* című műben is hangsúlyt kapott az a gondolat, hogy a jól sikerült identitásképzés megítélésének normatív szempontjai nem egyszer és mindenkorra adott, antropológiailag azonosítható nézőpontok. A jól sikerült identitás és a személyes integritás kialakításának normatív szempontrendszere elválaszthatatlan a modern társadalmakat jellemző differenciálódási processzustól, amely a premodern-rendies társadalmakból a polgári-kapitalista társadalmakba való átmenetet jellemezte (Honneth 2004: 161). Honneth szerint az elismerés három szférájának – elismerés a szeretetviszonyokban, elismerés a jogi viszonyokban és elismerés a szolidaritási viszonyokban – szétválása e differenciálódási folyamat legfontosabb vívmánya. A jogi és a szolidaritási viszonyok elválásának paradigmaticus folyamata, hogy az eredetileg rendi alapon szerveződő közösségek tagjainak kijáró *társadalmi megbecsülés (Ehre)* kettéválk, és egyrészt a jogi elismerési viszonyokban univerzálisan igényelhető emberi *méltóság*ként, másrészt a társadalmi szolidaritás kontextusaiban a teljesítményhez kötött *presztízs*ként jelenik meg. A differenciálódási processzus egy másik paradigmaticus példája a gyermekkorra, mint különösen védendő életkorra vonatkozó attitűdök megjelenése a 18. századi nyugati társadalmakban, ami annak a jele, hogy a státuszhoz kötött, aszimmetrikus gondoskodástól elválk a szeretetnek az olyan intim viszonyként történő elgondolása, amelyre a személyiségfejlődés kritikus időszakaiban mindenkinek szüksége lehet (i. m. 168). Ezek a paradigmaticus példák Honneth szerint a differenciálódás egy fontos tendenciájára mutathatnak rá: arra, hogy bizonyos, korábban a társadalmi státuszhoz köthető elismerési formák az egyéni szubjektumok által a személyes integritás és a jól sikerült identitás feltételeiként követelhetők meg.

A felvázolt példák alapján is látni lehet, hogy Honneth úgy gondolja: a modern differenciálódási folyamat fontos eleme, hogy az egyének és a közösségek az elismerés három ismeretett szférájában különböző nyilvánosan elfogadott normatív minták alapján küzdenek az elismerésért. Az elismerés három szférájához kapcsolódva ezért olyan normatív igazságossági elvek megragadására törekszik, amelyek szempontjából azután több oldalról számon kérhetjük az elismerésre vonatkozó igények jogosságát vagy jogtalanságát. Honneth a plurális igazságosságelmélet megalkotásának jegyében három, a modernitásban körvonalazódó igazságosságelméletet különböztet meg. Úgy gondolja, hogy a „szereket” az intim viszonyok vezető alapelveként, az „egyenlőség” a jogi viszonyok alapelveként és a „teljesítményelv” a társadalmi hierarchia vezérelveként egyaránt normatív szempontokat vázolhatnak fel ahhoz, hogy a meglévő, torz elismerési viszonyokkal szemben kritikát fogalmazzunk meg és útmutatást nyerjünk az elismerés egy igazságosabb rendjéhez (Ranke 2005: 172). Honneth szerint ezen elvek – különösen az egyenlőségelv és a teljesítményelv – forradalmi jelentősége abban áll, hogy az elismerésért folytatott küzdelmet nyilvánosan elismert normákhoz és standardokhoz kötik. Egyik oldalról az egyenlőségelv azt fejezi ki, hogy bizonyos, korábban a rendi társadalmi pozíciókhoz köthető elismerési viszonyok univerzálisan megkövetelhetők minden morális autoritással rendelkező személy részéről. A másik oldalról a teljesítményelv azt fejezi ki, hogy a korábban változatlan struktúrájú elismerési viszonyok felboríthatóak, mivel újabb és újabb egyéni vagy kollektív cselekvők tudják a társadalom egésze előtt kifejezni, hogy az általuk kitűzött partikuláris célok vagy az általuk képviselt kultúra a meglévő elismerési minták szerint értékesnek tekinthetők.

Morálfilozófiai szempontból nézve az egyenlőségelv és a teljesítményelv kettéválása és hatékony társadalmi rendezőelvvé válása mögött azt a folyamatot kell észrevennünk, amely a felvilágosodás óta a normatív érvelés struktúrájában végbement. Filozófiailag több szem-

pontból jellemezték már azt a folyamatot, amelynek során a morális indoklásban a metafizikai vagy teológiai indokok elveszítették plauzibilitásukat, és átadták a helyüket a partikuláris világtépektől független, az univerzális érvényesség igényével fellépő indokoknak. Jürgen Habermas és Alasdair MacIntyre – akikre Honneth ezen a ponton vélhetően támaszkodik – egyaránt a hagyományos arisztotelészi etika felbomlásának folyamatáról írnak, amelynek során a jó és boldog élet kérdései élesen elválnak a morális igazság univerzális igényű kérdéseitől. MacIntyre és Habermas ezt a folyamatot persze eltérő előjellel értékelték. Ahogy ismeretes, MacIntyre szerint az erkölcsös szubjektum önértelmezésének és cselekvésének vezérelveit csak egy adott közösség keretein belül, csak egy meghatározott tradíció kontextusában találhatja meg. MacIntyre nézőpontjából az egyénre és a közösségre nézve is katasztrofális következményekkel járt egyrésről a hagyományközpontú, a közösség céljait szem előtt tartó etikai kérdések, másfelől a kontextusfüggetlenségre törekvő, univerzális érvényességi igényű morális kérdések kettéválása. A tradícióját vesztett, fragmentált szubjektum ugyanis többé nem találhatja meg azokat a vezérelveket, amelyek szerint autentikus módon berendezheti az életét, és amelyeket követve elnyerheti önzonosságát (Forst 1994: 306). Honnethre ezen a ponton Habermas gyakorol hatást, aki MacIntyre-rel radikálisan szembefordulva fejt ki azt az álláspontját, hogy etika és morál szétválasztását egyértelmű nyereségként kell elkönyvelnünk. Mivel a morális igazolás során az egyén elszakadhat a tradíciók, a konvenciók és a helyes életvezetés kérdéseitől, és minden észszerű lény által potenciálisan elfogadható normákhoz fellebbezhet, a szó szoros értelmében csak a moralitás talaján álló modern embernek adatik meg, hogy a társadalmi elvárásokon túl, autonóm módon cselekedjen.

A Habermas által bemutatott „morális fejlődés” mintájára Honneth az elismerés elveinek szétválasztását nem a MacIntyre értelmében vett fragmentálódásként, hanem éppen az individuális fejlődés lehetőségének keretfeltételeként értelmezi. A *Harc az elismerésért* című művében megfogalmazza, hogy az elismerés három szférájának szétválása elméletileg annak az esélyét növeli meg, hogy egy szabad társadalomban az individualitás egy magasabb fokát nyerjük el, mivel az elismerés különböző szféráiban megtapasztalt elismerési minták mentén többet tudunk megtapasztalni a saját személyiségünkben, mint egy hagyományokhoz kötött társadalomban (Honneth 2013: 128–129).

Úgy tűnik, egy társadalom morális minőségének fejlődése is annak függvénye, hogy tagjai az elismerésért folytatott harcok során tudatosan egymásra tudják-e vonatkoztatni az igazságosság elveit. Ha nem csak egy partikuláris hagyomány narratíváját követik, hanem morális mércéként az egyenlőség elvét is szem előtt tartják, és a teljesítmény elvére hivatkozva küzdenek saját életformájuk, kultúrájuk értékeinek elismertetéséért, már nem fognak engedni a megszerzett pluralizmusból. Az egyenlőség elvére hivatkozással például korábban különböző kulturális dimenziók mentén kizárt csoportok jogi elismerése mellett érvelhetnek, és az elnyomás rejtett, csak adott kulturális kontextusban megérthető dimenziói válhatnak ismertté (Honneth 2004: 171). Plasztikus példát szolgáltathat itt a női egyenjogúságért folytatott harcok és az egyes, akár egymással is szembenálló feminista irányzatok története. A plurális társadalmakban elvileg a teljesítményelv is korlátlan interpretációs lehetőséget rejthet magában: különböző egyéni vagy csoportteljesítmények felmutatásával korábban alulértékelt tevékenységek vagy képességek juthatnak érvényre és elavulttá vált értékek szorulhatnak háttérbe. A teljesítményelv változatos interpretációinak kibontakozásához azonban elengedhetetlen feltétel, hogy az egyenlőségelv értelmében a társadalom mindenkinek egyenlő játékerteret biztosítson identitása megszerzéséhez és az önmegvalósításhoz szükséges

gyakorlatok számára. Fontos észrevenni, hogy Honneth eredetileg az igazságosság három egyenértékű elvéről beszélt, az egyenlőség elve mégis különös státuszra tett szert az elismerésért folytatott küzdelmekben, amennyiben az önmegvalósításhoz szükséges egyenlő feltételek mindig alapvető referenciapontot képeznek.

Az elmondottakból összességében az egyéni autonómia egy olyan koncepciójának képe bontakozik ki, amely szerint az egyén komplex szocializációs folyamatban nyerheti el az autonómia gyakorlásához szükséges képességeket, és amely szerint az autonóm cselekvés is a társadalom által meghatározott minták szerint történik. Ez a társadalmi „beágyazottság” azonban nem jelenti azt, hogy az egyén csak egy közösség által meghatározott narratíván belül képes saját életének szerzőjévé válni. Ellenkezőleg: az egyén akkor gyakorolja autonómiáját, ha a plurális igazságosságelvek összehangolásával képes leleplezni társadalmának elavult értékmintáit, és ezzel ki tudja építeni az önmegvalósításhoz szükséges egyenlő játékerteret.

Hivatkozott irodalom

- Forst, Rainer (1994): *Kontexte der Gerechtigkeit. Politische Philosophie jenseits von Liberalismus und Kommunismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Fraser, Nancy (2003): Soziale Gerechtigkeit im Zeitalter der Identitätspolitik In Axel Honneth és Nancy Fraser: *Umverteilung oder Anerkennung? Eine politisch-philosophische Kontroverse*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 13–128.
- Honneth, Axel (1992): *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. (Magyarul: *Harc az elismerésért. A társadalmi konfliktusok morális grammatikája*. Budapest: L'Harmattan, 2013.)
- Honneth, Axel (2003): Umverteilung als Anerkennung. Eine Erwiderung auf Nancy Fraser. In Axel Honneth és Nancy Fraser: *Umverteilung oder Anerkennung? Eine politisch-philosophische Kontroverse*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 129–224.
- Honneth, Axel (2004): Recognition and Justice. Outline of a Plural Theory of Justice. *Acta Sociologica* 47(4): 351–364.
- Honneth, Axel (2011): *Das Recht der Freiheit, Grundriß einer demokratischen Sittlichkeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Ranke, Wolfgang (2005): Integrität und Anerkennung bei Axel Honneth. *Monatshefte* 97(2): 168–183.
- Rosa, Harmut (1998): *Individuelle Identität und kulturelle Praxis. Politische Philosophie nach Charles Taylor*. Frankfurt am Main: Campus.
- Siep, Ludwig (2011): Wir sind dreifach frei. *Die Zeit* (2011. 08. 20.).